

Prof. dr. Izet ŠABOTIĆ

Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli

E-mail: sabota_tuzla@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-6514-8618

Izvorni naučni rad/Original scientific article

UDK/UDC: 94(497.6)"1945/1948" (093)

332:338:347.2:061.27:28(497.6 Brčko)"1945/1948"

DOI: <https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2022.5.7.254>

UZURPACIJA IMOVINE VAKUFA DŽAMIJE AZIZIJE U BREZOVOM POLJU I DŽAMIJE U OMERBEGOVAČI U SREZU BRČKO, NAKON DRUGOG SVJETSKOG RATA

Apstrakt: *Neposredno nakon Drugog svjetskog rata, nova komunistička vlast je provodila oštre-radikalne mjere s ciljem promjene vlasničkih odnosa. Tako se na udaru našla imovina „državnih neprijatelja“, odseljenih Nijemaca, privatnih preduzeća i banaka, te imovina vjerskih zajednica. Posebno je na udaru bila imovina Katoličke crkve i Islamske zajednice. Kako bi se uzurpirala imovina navedenih institucija i ustanova, nova komunistička vlast je donijela čitav set propisa, poput onih koji su se odnosili na konfiskaciju imovine, nacionalizaciji, eksproprijaciji, te provođenje brojnih drugih procesa, kao što je agrarna reforma i kolonizacija. Doneseni propisi su dali legitimitet državi da izvrši promjenu vlasništva nad imovinom. Radilo se o složenim procesima, koji su ostavili brojne posljedice u oblasti ekonomskih, socijalnih, pravnih i drugih oblasti, kako po određene ustanove, tako i pojedince. Na ovaj način, nova komunistička vlast je željela po svaku cijenu onesposobiti za rad ustanove koje je smatrala neprijateljskim, poput vjerskih zajednica, te imovinom istih namiriti one koji su dali doprinos NOP-u i koji su podržavali njihovu ideologiju. Težnja komunističkih vlasti, išla je u smjeru izmjene društveno-posjedovnih odnosa i stvaranju novog društva, zasnovanog na novoj ideologiji.*

Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini je raspolagala značajnom vakufskom imovinom, koja se sadržala u brojnim stambenim, poslovnim i službenim objektima, te značajnim zemljišnim posjedima. Na širem području Brčkog, Islamska zajednica je je posjedaovala značajnu vakufsku imovinu. Iako se radilo o imovini koja je sa aspekta vjerskog (šerijatskog) prava bila zaštićena, u smislu bilo kakve promjene vlasništva, ista je došla pod udar mjera komunističke vlasti. Na prostoru Brčkog, uzurpacija imovine Islamske zajednice započela je neposredno po uspostavi komunističke vlasti i trajala je sve do 90-ih godina i uspostave pluralnog sistema. Imovina je na širem prostoru Brčkog od Islamske zajednice oduzimana putem nacionalizacije, konfiskacije,

eksproprijacije, arondacije, te drugih mjera koje su donosene od strane komunističke vlasti. Tako je urađeno i sa imovinom Vakufa džamije Azizije u Brezovom Polju i Vakufa džamije u Omerbegovači u srezu Brčko. To je predstavljalo snažan udar na Islamsku zajednicu, koje je nakon toga ekonomski značajno oslabila, te su unutar Islamske zajednice prestale egzistirati brojne ustanove i sadržaji koji su bili nosioci ukupne djelatnosti ovih ustanova desetljećima. Između ostalog, ukinute su medrese, značajan broj mekteba je zatvoren, dobrotvorno društvo „Merhamet“ je prestalo sa radom, a brojne druge važne funkcije Islamske zajednice, su potpuno ili djelimično ugrožene. Cilj je bio oduzimanjem imovine ekonomski oslabiti, te eliminisati uticaj Islamske zajednice na društvo, a kako bi se izvršila njegova ateizacija, a što je bio jedan od važnih zadataka nove komunističke vlasti. Kakve su posljedice takvog djelovanja, vidjećemo na primjeru uzurpacije imovine Vakufa Azizije džamije u Brezovom Polju i Vakufa džamije u Omerbegovači na području tadašnjeg sreza Brčko, neposredno nakon Drugog svjetskog rata.

Ključne riječi: *Vakuf džamije Azizije Brezovo Polje, Vakuf džamije Omerbegovača, eksproprijacija zemlje, promjena vlasništva.*

USURPATION OF THE PROPERTY OF THE WAQF OF THE AZIZIJA MOSQUE IN BREZOVO POLJE AND THE MOSQUE IN OMERBEGOVAČA IN THE DISTRICT OF BRČKO, AFTER THE SECOND WORLD WAR

Abstract: *Immediately after the Second World War, the new communist government implemented harsh-radical measures aimed at changing ownership relations. Thus, the property of „enemies of the state“, emigrated Germans, private companies and banks, and the property of religious communities were hit. The property of the Catholic Church and the Islamic Community was particularly affected. In order to usurp the property of these institutions, the new communist government passed a set of regulations, such as those related to confiscation of property, nationalization, expropriation, and numerous other processes, such as agrarian reform and colonization. The adopted regulations gave the state the legitimacy to change the ownership of the property. These were complex processes, which left numerous consequences in the field of economic, social, legal and other areas, both for certain institutions and individuals. In this way, the new communist government wanted at all costs to disable the institutions it considered hostile, such as religious communities, and to settle those who contributed to the People's Liberation Movement and who supported their ideology. The aspirations of the communist authorities went in the direction of changing social and property relations and creating a new society, based on a new ideology.*

The Islamic Community in Bosnia and Herzegovina had significant waqf property, which contained numerous residential, business and office buildings, as well as significant land holdings. In the wider area of Brčko, the Islamic Community owned significant waqf property. Although it was a property that was protected from the aspect of religious (Sharia) law, in terms of any change of ownership, it came under the impact of the measures of the communist government. In the area of Brčko, the usurpation of the property of the Islamic Community began immediately after the establishment of the communist government and lasted until the 1990s and the establishment of the multi-party system. In the wider area of Brčko, property was confiscated from the Islamic Community through nationalization, confiscation, expropriation, arondation, and other measures adopted by the communist authorities. The same was done with the property of the waqf of Azizija mosque in Brezovo Polje and the waqf of the mosque in Omerbegovača in the Brčko district. This was a strong blow to the Islamic Community, which subsequently weakened economically, and within the Islamic Community ceased to exist many institutions and facilities that have been the bearers of the overall activities of these institutions for decades. Among other things, madrasas were abolished, a significant number of mektebs were closed, the charity „Merhamet“ ceased to operate, and many other important functions of the Islamic Community were completely or partially endangered. The goal was to weaken the property economically and confiscate the influence of the Islamic Community on society, in order to carry out its atheism, which was one of the important tasks of the new communist government. We will see the consequences of such actions on the example of the usurpation of the property of the waqf of Azizija mosque in Brezovo Polje and the waqf of the mosque in Omerbegovača in the Brčko district, immediately after the Second World War.

Key words: *Waqf of Azizija mosque in Brezovo Polje, waqf of the mosque in Omerbegovača in the Brčko district, expropriation of land, change of ownership.*

Uvod

Nakon što je uspostavila vlast, Komunistička partija je uporedo sa obnovom zemlje, radila na izgradnji novih odnosa u društvu. Jedan od bitnih procesa na tom planu bila je izmjena vlasničke strukture u oblasti zemljišnih odnosa. Na udar je došla imovina onih koji su se u toku Drugog svjetskog rata našli na neprijateljskoj strani, te su isti proglašeni državnim neprijateljem. Po istom osnovu se na udaru našla i imovina pripadnika njemačke nacionalnosti. Komunistička vlast je vjerske zajednice smatrala svojim ideološkim neprijateljem, te su se iste našle na udaru nove vlasti. Posebno velikom pritisku su bili izloženi Islamska zajednica i Katolička crkva. Nova komunistička vlast je težila eliminisati njihov uticaj koji su imali u narodu, putem provođenja brojnih

radikalnih mjera. Težilo se ekonomski oslabiti vjerske zajednice, ukinuti im značajne institucije, a kroz donošenje zakonskih mjera. Na taj način je umanjen njihov uticaj u društvu, te značajno reducirana njihova vjerska funkcija i uloga. U tom pogledu, uzurpirana je značajna imovina Islamske zajednice na cijelom području Bosne i Hercegovine, pa tako i na području tadašnjeg sreza Brčko. Radilo se o vakufskoj imovini, prema kojoj, po osnovu vjerskih propisa (šerijatskih), država nije imala nikakvu nadležnost, što se uglavnom poštovalo u svim ranijim sistemima. Vakufi su imali sopstvene institucije i organe koji su upravljali i raspolagali vakufskom imovinom. Međutim, komunistička vlast to pravilo i takav sistem upravljanja vakufskom imovinom nije poštovala, i u svemu tome, bitano im je bilo, eliminisati uticaj Islamske zajednice kod muslimanske populacije, uzurpiranjem značajne imovine iste, kroz donesene državne mjere.

Ekonomskim slabljenjem Islamske zajednice, bila je planirana efikasna i brza društva. Takav postupak je proveden i na prostoru sreza Brčko, kada je od strane nove komunističke vlasti uzurpirana značajna imovina Islamske zajednica, što najbolje pokazuje primjer uzurpacije zemljišta Vakufa Azizije džamije u Brezovom Polju i Vakufa džamije u Omerbegovači. Na taj način, Islamska zajednica je značajno ekonomski oslabila, ostala je bez osnovnih sredstava za rad, pa je uz dodatni pritisak komunističke vlasti njen uticaj značajno oslabio. Proces uzurpacije imovine na ovom prostoru, kao i u drugim djelovima Bosne i Hercegovine, odvijao se od uspostave komunističke vlasti, i trajao je sve do uvođenja pluralnog sistema 90-ih godina 20. vijeka.

Pravne osnove i stvaranje uslova za uzurpaciju vakufske imovine

Kako bi ostvarila svoje ideološke ciljeve, nova komunistička vlast je neposredno nakon Drugog svjetskog rata, radila na oduzimanju imovine veleposjednika, privatnih preduzeća i banaka, državnih neprijatelja, kao i imovine vjerskih zajednica. Na udaru se tako našla i imovina Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. U tom pogledu donesen je čitav set propisa, poput: *Zakona o postupanju sa imovinom koju su sopstvenici morali napustiti u toku okupacije i imovinom koja im je oduzeta od strane okupatora i njegovih pomagača*,¹ *Zakona o konfiskaciji imovine i izvršenje konfiskacije*,² *Zakona o zaštiti narodnih dobara i njihovom upravljanju*,³ *Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji DFJ*⁴ i *Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji Bosne i Hercegovine*.⁵ Svim ovim propisima, kao i mnogim drugim, na udaru se našla i imovina Islamske zajednice. Članom 7. *Saveznog zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji*, posebno je tretirana i uređena problematika eksproprijacije

¹ „Službeni list DFJ“, br. 36/45, od 24. maja 1945.

² „Službeni list DFJ“, br. 40/45, od 9. juna 1945.

³ „Službeni list DFJ“, br. 35/45, od 24. maja 1945.

⁴ „Službeni list DFJ“, br. 64/48, od 28. augusta 1945.

⁵ „Službeni list NR Bosne i Hercegovine“, br. 2/1946.

zemljišnih posjerda, stvaranja zemljišnog fonda, utvrđivanja kategorije korisnika agrarne reforme i kolonizacije, te postupaka provođenja agrarne reforme i kolonizacije.⁶ *Zakonom* su eksproprijacijom bili obuhvaćeni zemljišni posjedi vjerskih institucija, kojima se oduzimala površina veća od 10 ha, a u slučajevima da su vjerske institucije posjedovale kulturno historijske vrijednosti, taj iznos je bio 30 ha obradive zemlje i 30 ha šume.⁷ U pogledu provođenja navedenog *Zakona* u praksi su formirane određene ustanove i tijela od nivoa mjesnog narodnog odbora do saveznog nivoa, i to Agrarni savjet, agrarne republičke komisije, okružne agrarne komisije, sreske agrarne komisije, te zbor agrarnih interesenata na nivou mjesnih narodnih odbora. U strukturama organa za provođenje agrarne reforme i kolonizacijena na svim nivoima su ušli visoki partijski i vojni dužnosnici. To potvrđuje koliko je država i nova politička vlast držala do agrarnog pitanja, odnosno do predviđene izmjene vlasništva nad zemljoim. Državi je bilo izuzetno važno da se agrarna reforma provede po jasno zacrtanom planu i da to bude brzo i efikasno.⁸ Osnovni cilj je bio promijena strukture vlasništva nad zemljom na štetu veleposjednika, preduzeća i banaka te i vjerskih zajednica, a u koristi siromašnih seljaka, bezemljaša i državnog agrarnog sektora. U tom pogledu donesena je *Uredba o redu prvenstva za dodjelu zemlje*,⁹ kojom su utvrđena prava prvenstva boraca-zemljoradnika i države u dobijanju zemlje.

U samom procesu agrarne reforme bilo je predviđeno obrazovanje zemljišnog fonda u koji bi ulazila ekspropisana zemlja veleposjednika, preduzeća i banaka, vjerskih zajednica, posebno vakufska, zemlja pripadnika njemačke narodnosti, te zemlja odseljenih narodnosti iz Bosne i Hercegovine.¹⁰ *Zakonom o agrarnoj reformi i kolonizaciji* bilo je predviđeno da se zemlja iz agrarnog fonda dodijeli siromašnim seljacima i bezemljašima, posebno onima koji su dali doprinos NOB-i, ali i državnom sektoru za neophodno formiranje državnih poljoprivrednih dobara, voćnih rasadnika, zemljoradničkih zadruga, seljačkih radnih zadruga i drugih poljoprivrednih ustanova. Navedeni proces agrarne reforme, išao je u smjeru promjene vlasničkih odnosa u korist jednih (siromašnih seljaka i države) i na štetu drugih (individualnih veleposjednika, vjerskih zajednica i dr). Stoga je, navedeni proces agrarne reforme naišao je na različito raspoloženje, jedni su ga podržavali, a drugi se otvoreno suprostavljali i opstruirali isti, među njima su bile i vjerske zajednice.¹¹

⁶ Izet Šabotić, *Tvrda kora i krvava brazda. Agrarna reforma i kolonizacija u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1948. godine*, Tuzla 2021, 67. (dalje: I. Šabotić, *Tvrda kora i krvave brazde*).

⁷ I. Šabotić, *Tvrda kora i krvave brazde*, 67.

⁸ I. Šabotić, *Tvrda kora i krvave brazde*, 74.

⁹ "Službeni list DFJ", br. 72/45, od 21. septembra 1945.

¹⁰ I. Šabotić, *Tvrda kora i krvave brazde*, 131

¹¹ *Isto*, 63.

Eksproprijacija imovine Vakufa Azizije džamije u Brezovom Polju i Vakufa džamije u Omerbegovači u srezu Brčko

Proces provođenja agrarne reforme i kolonizacije, a samim tim i uzurpacija zemlje vršena je na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine. Na udaru se našla i imovina Islamske zajednice. Taj proces je bio izražen na području sreza Brčko. Na čitavom području ovog sreza vršena je uzurpacija vakufa. Tako je bilo i sa Vakufom džamije Azizije u Brezovom Polju. Ovaj vakuf je imao brojne nekretnine. Po jednom zemljišno knjižnom izvadku ovom vakufu su pripadali: kućište sa kućom površine 28 m², groblje kraj džamije 32,5 dunuma zemlje, džamija sa dvorištem 1 dunum, oranica kraj Save 83,40 dunuma, voćnak „Malo Polje“ 160 dunuma.¹² Po drugom zemljišno knjižnom izvadku, Vakuf džamije u Brezovom Polju imao je sledeću imovinu: kućište sa dvorištem 1 dunum, bašča 3,30 dunuma, bašča sa kućom 48,80 dunuma.¹³ Kao vlasništvo nekretnina Vakufa džamije Azizije Brezovo Polje, uknjižene su bile takođe i sledeće nekretnine: oranica 51 dunum i 60 m², oranica njiva velika 1 ha, 15 dunuma 10 m², voćnjak Malo Polje 150 dunuma, oranica Suha kraj Save 83 dunuma i 40 m².¹⁴ Kao što se vidi iz priloženog, Vakuf džamije Azizije u Brezovom Polju je imao značajne nekretnine vezane za zemlju i stambene objekte. Navedene nekretnine su služile za izdržavanje ove džamije, kako i za platu imama koji je obavljao dužnost u istoj.

Imovina Vakufa džamije Azizije Brezovo Polje se našla na udaru mjera nove komunističke vlasti neposredno nakon formiranja organa i tijela za provođenje agrarne reforme na ovom području. Tako je Okružna agrarna komisija Tuzla, dana 4. aprila 1946. godine, nakon provedene javne rasprave, donijela *Odluku* o eksproprijaciji određenih površina zemljišta ovog vakufa. Naime, u navedenom procesu oduzeto je od Vakufa džamije Azizije u Brezovom Polju ukupno 29.628 m² u korist Zemljišnog fonda, dok se Vakufu džamije Azizije u Brezovom Polju ostavilo svega 5.610 m².¹⁵ Navedeno zemljište je oduzeto od Vakufa džamije Azizije Brezovo Polje, po osnovu čl. 7. tačke C *Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji NR Bosne i Hercegovine*. Međutim, stanovništvo, odnosno džemat ove džamije nije bio zadovoljan sa donesenom *Odlukom* Okružne agrarne komisije Tuzla, te je 8. juna 1946. godine od strane Vakufa džamije Azizije u Brezovom Polju upućena Žalba Ministarstvu poljoprivrede i stočarstva Bosne i Hercegovine, protiv *Odluke* Okružne agrarne komisije Tuzla. U navedenom postupku, Vakuf džamije Azizije u Brezovom Polju zastupao je mutevelija Hajrudin Husić. Navedenu žalbu je Ministarstvo poljoprivrede i stočarstva Bosne i Hercegovine odbilo, a *Odluku* Okružne agrarne komisije Tuzla osnažilo. Prema *Odluci* Okružne agrarne komisije, Vakufu

¹² Arhiv Vlade Brčko Distrikta (dalje: AVBD), fond: Sreski narodni odbor Brčko (SNOB), dok. br. *Zemljišno knjižni uložak*, br. 28, 2B.

¹³ AVBD, SNOB, dok. *Zemljišno knjižni izvadak*, br. 24.

¹⁴ AVBD, SNOB, dok. *Zemljišno knjižni izvadak*, br. 106.

¹⁵ AVBD, SNOB, dok. Arik, br. 64/46.

džamije Azizije u Brezovom Polju u korist zemljišnog fonda oduzeta je slijedeća zemlja: oranica Luka kraj Save površine 8.340 m², oranica Malo Polje površine 15.970 m², bašča sa kućom površine 4.888 m², što je sve ukupno iznosilo 29.628 m².¹⁶ O navedenoj *Odluci* Ministarstvo poljoprivrede i stočarstva Bosne i Hercegovine je dostavilo Sreskoj agrarnoj komisiji Brčko tri primjerka *Rješenja*, gdje se od podnosioca *Žalbe* Vakufa džamije Azizije u Brezovom Polju traži da plati 30 dinara takse i 30 dinara za troškove donesene *Odluke*.¹⁷ Navedena zemlja Vakufa Azizije džamije u Brezovom Polju, nakon donošenja pravosnažnog *Rješenja* ušla je u sastav Zemljišnog fonda sreza Brčko, te se kao takva podijelila agrarnim ineresentima i državnom sektoru. Na taj način, Azizija džamija u Brezovom Polju je ostala bez vrijedne imovine, na osnovu koje je ostvarivala prihode neophodne za njen rad i egzistiranje.

Prema raspoloživim podacima, najveći dio uzurpirane zemlje dodijeljen je agrarnim interesentima, siromašnim seljacima sa područja sreza Brčko, te državnom sektoru sa tog područja. Agrarni interesenti su dobijenu zemlju koristili za svoje poljoprivredne i druge potrebe, baveći se uglavnom zemljoradnjom. Jedan od agrarnih interesenata koji je dobio zemljište Vakufa Azizije džamije, bio je i Kukić Mehmedalija iz Brezova Polja, koji je 1959. godine podnio zahtjev da se njemu dodijeljena zemlja nekadašnje vlasništvo Vakufa Azizije džamije u Brezovom Polju, uknjiži u zemljišnim knjigama suda kao njegovo vlasništvo.¹⁸ Sličnu Molbu za priznavanje prava vlasništva na zemlju ovog Vakufa, uputio je Rešidović Zuhdija iz Brezova Polja, koju je kao agrarni interesent zemlju dobio 1946. godine u procesu provođenja agrarne reforme. Takve molbe uputili su i drugi posjednici zemlje, koji su kao agrarni interesenti dobili zemlju iz zemljišnog fonda, koja je pripadala vakufu džamije Azizije u Brezovom Polju.¹⁹

Zemlja dodijeljena 1946. godine, agrarnim interesentima upisana je u vlasništvo istih 1963. godine. U tom je smislu NO Opštine Brčko donijelo *Rješenje* u korist: Mešanović Mehe, Mešanović Halime i Mešanović Abdulaha iz Brezova Polja. U njihovo vlasništvo upisana je površina zemlje od 8.520 m², koja je ranije bila vlasništvo Vakufa džamije Azizije u Brezovom Polju.²⁰ Ovo *Rješenje* je zakonski osnažio Zemljišni knjižni ured Sreskog suda Brčko, koji je donio *Zaključak*, kojim se određuje pravo vlasništva na nekretninama u A listu

¹⁶ AVBD, SNOB, ARIK, br. 12296/46.

¹⁷ AVBD, SNOB, ARIK, br. 12296/46.

¹⁸ Isti je nadležnom Opštinskom sudu Brčko 23.4.1959. uputio Molbu radi uknjižbe u zemljišnim knjigama prava vlasništva nad zemljom površine 5 dunuma, koju je dobio kao agrarni interesent. Nakon provedene procedure, njegovom zahtjevu je djelimično udovoljeno, jer je dio zemlje koji je dodijeljen Kukić Mehmedaliji, bilo u vlasništvu Vakufa (groblje), te se kao takvo nije moglo uknjižiti. Kukić Mehmedalija je uputio žalbu, međutim, ista je odbijena. AVBD, SNOB, dok. br. PE:03/3-97/61. *Rješenje Odjeljenja finansija NO opštine Brčko, oko uknjižbe zemlje u trajno vlasništvo.*

¹⁹ AVBD, SNOB, *Molba Huseinović Nazifa iz Brezovog Polja*, br. Pr-03/II-51/1-63, od 21. 8. 1963.

²⁰ AVBD, SNOB, *Rješenje NO Opštine Brčko*, PM br: 03/2-58-II-63, od 26. 2. 1963.

u korist Mešanović Mehe, Mehanović Halime i Mehanović Abdulaha.²¹ Istovjetan primjer je vezan za Rašidović Zuhdiju iz Brezova Polja, koji je podnio *Zahtjev* za priznavanje prava vlasništva na uzurpiranom zemljištu površine od 5.300 m².²² Zemljišno knjižni ured Sreskog suda u Brčkom je također donio *Zaključak* o uknjižbi prava vlasništva na ime Rašidović Zuhdije.²³ I drugi agrarni interesenti koji su bili „namireni“ zemljom iz zemljišnog fonda, koja je uzurpirana od vakufa džamije Azizije Brezovo Polje, pokrenuli su postupak za upis vlasništva pomenute zemlje u njihovu korist. *Zahtjev* za upisom vlasništva nad dobijenom zemljom iz zemljišnog fonda uputio je i Ilić Miladin. Po osnovu upućenog *Zahtjeva*, NO Opštine Brčko, donio je *Rješenje* 30. juna 1980. godine, čime je izvršen upis prava vlasništva u korist Ilić Miladina i njegove djece na zemlju površine 19.610 m² u Brezovom Polju.²⁴

Vakuf džamije Azizije u Brezovom Polju je tako ostao bez značajnije imovine, koja mu je isključivo služila za podmirenje troškova džamije, njen rad na profiliranju vjere, i za njeno egzistiranje. Nakon što je zemlja vakufa džamije Azizije u Brezovom Polju ekspropisana i dodijeljena agrarnim interesentima, istu su koristili za poljoprivrednu proizvodnju. Dio zemljišta ovog Vakufa je uzeto za opštedržavne potrebe. I ovom je zemljištu naknadno utvrđen titular, odnosno istom je ozvaničena promjena vlasništva. Tako je NO opštine Brčko-Odjeljenje za finansije 60-ih godina 20. stoljeća rješavajući u predmetu izdvajanja zemljišta ekspropisanog od Vakufa džamije Azizije u Brezovom Polju, donijelo *Rješenje* po kojem se izdvaja višak zemljišta po pravosnažnosti *Rješenju* Ministarstva za poljoprivredu i stočarstvo NR Bosne i Hercegovine iz 1946. godine. Na taj način, izvršena je uknjižba na nekretnine u korist opštenarodne imovine 1/1 sa organom upravljanja NOO Brčko, te su otpisane iz dosadašnjih uložaka. U ime Vakufa Azizije džamije raspravama je u ovom postupku prisustvovao Efendić Arif. Navedenim procesima eksproprijacije zemljišta od Vakufa džamije Azizije u Brezovom Polju oduzeto je ukupno 657 dunuma i 530 m², a Vakufu džamije je ostavljeno svega 32 dunuma 321 m².²⁵ Zemljišni knjižni ured Sreskog suda u Brčkom je donio *Zaključak* o upisu nekretnina Vakufa džamije Azizije u Brezovom Polju u korist opštenarodne imovine.²⁶

Uknjižba u pravo vlasništva imovine-zemljišta koje je procesom eksproprijacije uzurpirana od Vakufa Azizije džamije u Brezovom Polju je vršena sve do 90-ih godina 20. stoljeća. To potvrđuje i parnica koja je vođena

²¹ AVBD, SNOB, *Zaključak Zemljišnog knjižnog ureda Sreskog suda u Tuzli*, br. Dn 429/63, od 19. 3. 1963.

²² AVBD, SNOB, *Zahtjev Rašidović Zuhdije iz Brezova Polja NO Opštine Brčko*, pr. br. 031III-67/2-62, od 7. 2. 1963. godine.

²³ AVBD, SNOB, *Zaključak Zemljišno knjižnog ureda Sreskog suda u Brčkom*, br. Dn 376/63, od 15. 3. 1963.

²⁴ AVBD, SNOB, *Rješenje NO Opštine Brčko*, br. 03/2-P M 62/2.60, od 30. jula 1980. godine.

²⁵ AVBD, SNOB, *Rješenje Odjeljenja za finansije NO opštine Brčko*, vl. 473/59. od 18. 8. 1960. godine.

²⁶ AVBD, SNOB, *Zaključak Zemljišno knjižni ureda Sreskog suda u Brčkom*, br. Dn-682/61, od 1. 3. 1961. godine.

kod Osnovnog suda u Brčkom 1989. godine u pravnoj stvari tužiteljice Simić rođene Milinković Milke iz Brčkog, protiv tužene Islamske zajednice Brezovo Polje, radi priznavanja prava vlasništva na posed nekretnina. U rješavanju ove pravne radnje Osnovni sud u Brčkom je uputio *Urgenciju* 12. 7. 1989. godine Imovinsko-pravnoj službi Skupštine opštine Brčko, da za potrebe Osnovnog suda Brčko, što prije dostavi na uvid spise koje posjeduje ova služba, kao i spis o eksproprijaciji Vakufa džamije Azizija u Brezovom Polju iz 1946. godine.²⁷ Evidento je da je Opštinski zavod za urbanizam i imovinsko-pravne poslove, dostavio tražene spise Osnovnom sudu Brčko, kako bi postupak u ovoj pravnoj radnji dove do kraja.²⁸ Očigledno je bilo, da je ovakvim postupkom uzurpacije izvršen snažan ekonomski udar na Vakuf džamije Azizije u Brezovom Polju, čime je u velikoj mjeri otežan rad i izvršavanje osnovnih zadataka ove džamije u vremenu socijalizma.

No, bilo je slučajeva da se zemlja koja je dodijeljena bezemljašima u ranijim periodima, 60-ih godina uvođila u proces vlasništva. Tako je, NO Opštine Brčko, donio *Rješenje* o priznavanju prava vlasništva na uzurpiranom zemljištu u korist Ljubuščić Ibrahima, Ajše (supruga), Alije i Jusufa (djeca) iz Brezova Polja u površini od 6.330 m². Riječ je o zemlji koja je dodijeljena 1924, Ibrahimovom ocu kao bezemljašu.²⁹ Ovo *Rješenje* je pravno osnaženo *Zaključkom* Zemljišnog ureda Sreskog suda u Brčkom. Tako je izvršena uknjižba prava vlasništva na nekretnine u A listu u korist: Ljubuščić (Redže) Ibrahima, Ajša (žena) Ibrahima, Alije i Jusufa (djece).³⁰ Tako da je država rješavala sporove koji su vezani i za zemljište koje je dodjeljivano bezemljašima u vremenu između dva svjetska rata (1918-1941).

I vakuf džamije u Omerbegovači, srez Brčko je bio značajan i posjedovao je vrijedne nekretnine, između ostalog i sledeće: oranica Luka 1 h i 31 dunum i 60 m², oranica sa voćnjacima Luka 3 ha i 22 dunuma, oranica Satara 3 ha i 41 dunum, bašta Poloj 5 dunuma, oranica Poloj 65 dunuma, pašnjak Poloj 6 dunuma, oranica Graink 1 ha i 80 dunuma, put 6 dunuma, oranica Luka 58 dunuma, oranica Velika njiva 1 ha 29 dunuma. Navedena imovina Vakufa džamije u Omerbegovači se našla pod udar nove komunističke vlasti u procesu provođenja agrarne reforme i kolonizacije. Naime, Okružna agrarna komisija Tuzla je donijela *Odluku* 4. aprila 1946. godine, da se zemljište ovog Vakufa u ukupnoj površini od 140 dunuma i 510 m² da u korist Zemljišnog agrarnog fonda.³¹ Navedeno zemljište od Vakufa džamije u Omerbegovači oduzeto je po

²⁷ AVBD, SNOB, *Urgencija-dopis Osnovnog suda Brčko Imovinsko pravnoj službi SO Brčko*, P br. 1277/87-I, od 5. 9. 1989. godine.

²⁸ AVBD, SNOB, *Dopis Opštinskog zavoda za urbanizam i imovinsko pravne poslove Brčko, upućen Osnovnom sudu Brčko*, br. 06/3, od 19. 9. 1989. godine.

²⁹ AVBD, SNOB, *Rješenje NO Brčko*, br. 03/2-3/1.63, od 28.2. 1963. godine.

³⁰ AVBD, SNOB, *Zaključak Zemljišnog ureda Sreskog suda u Brčkom*, br. Dn. 418/63, od 19.3. 1963. godine.

³¹ AVBD, SNOB, ARIK, br. 57/46. Po navedenoj *Odluci* od Vakufa džamije u Omerbegovači oduzeto je zemljište upisano u zemljišnim knjigama ul.br. 58 i 238, k.o. Omerbegovača, i to: (k. č. br. 93, 226/1, 228, 195, 167/57, 167/58, 169/59 i 194/2).

osnovu čl. 7 *Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji*. Na ovakvu *Odluku* Okružne agrarne komisije Tuzla, reagovalo je 96 građana Omerbegovače, koji su bili i agrarni interesenti, koji su potpisali određenu *Izjavu*. U *Izjavi* je napisano slijedeće: „Mi niže potpisani interesenti za zemlju putem agrarne reforme i kolonizacije na području MNO Omerbegovača-izjavljujemo da mi ne reflektiramo na zemlju Vakufa džamije i mekteba s razloga toga što bi od nas interesenata samo 2-3 dobili Vakufsku zemlju, a interesenti sela Omerbegovača morali bi da izdržavaju džamiju i mekteb. Pošto vakufski službenici rade sobom vakufsku zemlju i vrše svoju dužnost, te narod cijelog sela ne plaća im ništa. Tako kad Vakuf izgubi zemlju interesenti sela Omerbegovača nemaju od agrarne reforme koristi, pošto Vakuf ne raspolaže sa toliko zemlje da se mi svi možemo podmiriti njome, a mi u tom slučaju održavanje džamije i mekteba ne možemo preuzeti na sebe, pošto je zemlja u ovom dijelu slaba“.³² Po osnovu navedenog pitanja, Sresko vakufsko povjereništvo u Brčkom je 23. 4. 1946. godine izdalo *Uvjerenje* kojim je potvrdilo da je zemlja obrađivao sam vjerski službenik, što mu je bilo umjesto plate.³³

Žalba Vakufa džamije u Omerbegovači na *Odluku* Okružne agrarne komisije Tuzla, zastupljena po muteveliji Rašidu Hodžiću-Brodliču upućena je 23. aprila 1946. godine Ministarstvu poljoprivrede i stočarstva Bosne i Hercegovine. U *Žalbi* je navedeno da su oduzete sve nekretnine Vakufu džamije u Omerbegovači, a da za njeno izdržavanje nije ostavljeno ni metra kvadratnog zemlje. Istaknuto je, da *Odlukom* Okružne agrarne komisije ni groblje, ni džamijsko dvorište (bašča) nisu ostavljeni, što u ukupnoj površinmi iznosi oko 15 dunuma. Također je navedeno, da je svu zemlju ranije obrađivao isključivo imam džamije, što mu je ujedno bila i plata kao vjerskom službeniku. Samo jedno malo parče zemlje, izdavano je pod zakup, radi podmirenja državnih i drugih obaveza i rasvjete za džamiju. Dakle, sva zemlja ovog Vakufa je služila za potrebe džamije, te su u navedenoj *Žalbi* tražili da im se ostavi sva zemlja. Posebno su smatrali važnim, što su 96 agrarnih interesenata potpisali da ne žele zemlju Vakufa džamije u Omerbegovači, jer ne mogu nakon toga preuzeti obaveze izdržavanja džamije.³⁴ Ministarstvu poljoprivrede i stočarstva Bosne i Hercegovine, u vezi Vakufa džamije u Omerbegovači uputila je dopis Okružna agrarna komisija Tuzla, koja je tražila da se *Žalba* Vakufa odbije, jer je Okružna agrarna komisija utvrdila da predmetna zemlja ne služi za izdržavanje džamije.³⁵ Na navedenu *Žalbu*, Ministarstvo poljoprivrede i stočarstva je odgovorilo tražeći od vakufa džamije u Omerbegovači da mu pribave: prepis Vakfije (zakladeisprave) red. br. 180/37, Šerijatskog suda Brčko, na koju se *Žalba* poziva. Od

³² AVBD, SNOB, *Izjava agrarnih interesenata sela Omerbegovača*, upućena 22. 4. 1946. godine

³³ AVBD, SNOB, *Uvjerenje Sreskog vakufskog povjerenstva*, br. 200/46. *Uvjerenje* je izdato na molbu mutevelije vakufa džamije u Omerbegovači Rašida Hodžića-Brodlića.

³⁴ AVBD, SNOB, *Žalba Vakufa džamije u Omerbegovači upućena 23. 4. 1946. godine Ministarstvu poljoprivrede i stočarstva Bosne i Hercegovine*.

³⁵ AVBD, SNOB, *Dopis Okružne agrarne komisije Brčko Ministarstvu poljoprivrede i stočarstva u vezi eksproprijacije zemljišta Vakufa džamije u Omerbegovači*. Arik br. 57/46, od 26. 4. 1946.

mutevelije vakufa, podnosioca *Žalbe* Rašida Hodžića-Brodlića, traženo je da pribavi Završni račun Vakufa za 1939/1940, ili 1949/1941. godinu, iz kojeg se može vidjeti, kako i u kojim svotama su trošeni prihodi ovog Vakufa, za džamiju, mekteb i samog imama.³⁶ U *Žalbi* se navodi da je eksproprijacijom oduzeto i groblje, kao i džamijsko dvorište (bašča) u ukupnoj površini od 15 dunuma. Navedeno je dalje, da se iz raspravnog *Zapisnika* od 4.4.1946. godine vidi se da je odlučeno da se groblje ostavi, dok u samoj odluci Arika uopšte to nije pomenuto.³⁷ Istaknuto je također, da se iz priloženog izvotka zemljišno knjižnog uloška br. 58/46 i 235 k.o. Omerbegovača ne može utvrditi na kojoj od osam naznačenih parcela stvarno postoji groblje, a koja od tih parcela odgovara džamijskom dvorištu, za koje žalba tvrdi da su oduzeti, pa i ovo treba utvrditi. Traženo je da se navedene nadopune što prije utvrde preko Sreske agrarne komisije Brčko, te da se cio predmet sa izvještajem Vakufa vrati Ministarstvu poljoprivrede i stočarstva Bosne i Hercegovine na ponovno razmatranje. Navedeni dopis je upućen Sreskoj agrarnoj komisiji Brčko, kako bi hitno postupila po zahtjevu Ministarstva poljoprivrede i stočarstva.³⁸ Vakuf džamije u Omerbegovači uputio je dopis Sreskoj agrarnoj komisiji Brčko u kojem ih obavještava da dostavlja spis o predmetu eksproprijacije zemljišnog posjeda Vakufa džamije u Omerbegovači, tražeći da se ospori *Rješenje* Okružne agrarne komisije od 21. juna 1946. i ponovo spis povrati Sreskoj agrarnoj komisiji.³⁹ Pitanje i problem oko eksproprijacije zemljišta bilo je aktualno i u narednim mjesecima, što potvrđuje dopis Sreske agrarne komisije Brčko Okružnoj agrarnoj komisiji Tuzla u kojem ih obavještava „da se vraća cijeli predmet o eksproprijaciji posjeda Vakufa džamije u Omerbegovači, s tim što je geometar provjerio na licu mjesta i ustanovio, da Vakuf džamije u Omerbegovači nema groblja, već je groblje u zemljišnom knjižnom ulošku 12. i 15. K.O. Omerbegovača vlasništvo Vakufa mekteba, i ostavljeno je groblje u odluci Vakufa mekteba ukupne površine 4 dunuma 295 m². Istaknuto je dalje, da Vakuf džamije u Omerbegovači ima samo oranice i šljivike površine 140 dunuma i 510 m², a da groblja nema. Posebno je napomenuto da se dostavlja gruntovni uložak iz koga se vidi, da je groblje vakuf mekteba u Omerbegovači.“⁴⁰ Očigledno je, da je Sreska agrarna komisija, svjesno ili nesvjesno zanemarila činjecu, da su vakufi džamije i mekteba u Omerbegovači jedno te isto, i da su navedeni vakufi vlasništvo Islamske zajednice Brčko, odnosno mjesta Omerbegovača. Ovaj proces se dalje nastavljen, na način da je Okružna agrarna komisija Tuzla uputila

³⁶ AVBD, SNOB, *Odgovor na žalbu Vakufa džamije u Omerbegovači, od strane Ministarstva poljoprivrede i stočarstva Bosne i Hercegovine*, Arik br. 57/46, od 6. 5. 1946. godine.

³⁷ AVBD, SNOB, Arik br. 57/46, od 4. 4. 1946. godine

³⁸ AVBD, SNOB, *Odgovor Ministarstva poljoprivrede i stočarstva na Žalbu Vakufa džamije u Omerbegovači*, Arik br. 57/46, od 6. 5. 1946. godine.

³⁹ AVBD, SNOB, *Dopis Vakufa džamije u Omerbegovači Sreskoj agrarnoj komisiji Brčko*, Arik br. 57/46, od 3. 7. 1946. godine.

⁴⁰ AVBD, SNOB, *Dopis Sreske agrarne komisije Brčko, Okružnoj agrarnoj komisiji Tuzla*, Arik br. 595/46, od 19. 9. 1946. godine.

dopis Ministarstvu poljoprivrede i stočarstva Bosne i Hercegovine u kojem ga obavještava da je postupila po nalogu od 21. 6. 1946. godine, te je Ministarstvu poljoprivrede i stočarstva dostavlja Završni račun Vakufa džamije Omerbegovača za 1941/1942, zajedno sa *Žalbom* Vakufa džamije u Omerbegovači.⁴¹

Očigledno je da zastupnici Vakufa džamije Omerbegovača nisu bili zadovoljni sa odlukama Sreske agrarne komisije Brčko, Okružne agrarne komisije Tuzla i Ministarstva poljoprivrede i stočarstva Bosne i Hercegovine, te su iz tog razloga uputili dopis Ministarstvu poljoprivrede i stočarstva DFJ u Beogradu, u kojem ga izvještavaju o navedenom postupku eksproprijacije zemlje ovog Vakufa, ukazujući na određene nepravilnosti i nepoštivanja *Zakona*, dostavljajući uz to i Završni račun Vakufa džamije u Omerbegovači za 1941/1942. godinu.⁴² Dali je Ministarstvo poljoprivrede i stočarstva DFJ uticalo na preinačenje ranije *Odluke* o eksproprijaciji zemlje Vakufa džamije u Omerbegovači, nemamo ekzatnih pokazatelja. Međutim, Ministarstvo poljoprivrede i stočarstva Bosne i Hercegovine je *Žalbu* Vakufa džamije u Omerbegovači djelimično uvažilo, te se *Odluka* Okružne agrarne komisije Tuzla preinčila, utoliko, da se katastarska parcela br. 194/2- šljivik „Grab“ u površini od 2 dunuma i 500 m², ostavlja Vakufu radi izdržavanja džamije u Omerbegovači. Navodno je utvrđeno da je samo najmanji dio ovog posjeda služio za izdržavanje džamije, a da su ostali posjedi bili višak. Istaknuto je da je navedena *Odluka* pravosnažna i izvršna, te stoga protiv nje nije se mogao uputiti dalji pravni lijek. Kada je riječ o prigovoru *Žalbe*, u pogledu izjave agrarnih interesenata, isti je odbijen, jer je navodno utvrđeno da prihodi ovog Vakufa nisu služili za izdržavanje džamije u Omerbegovači.⁴³ Ministarstvo poljoprivrede i stočarstva Bosne i Hercegovine je tražilo od Okružne agrarne komisije da ista od Vakufa džamije u Omerbegovači naplati 60 dinara, i to 30 dinara za žalbu i 30 dinara za *Odluku*. Osim toga, Ministarstvo je skrenulo pažnju Okružnoj agrarnoj komisiji, „da je po *Odluci* ovog Ministarstva Arik br. 25983/46, od 25. 10. 1946. donesena drugostepena *Odluka* radi eksproprijacije imovine mekteba u Omerbegovači, kojom se *Odluka* Okružne agrarne komisije Tuzla Arik br. 58/46, od 4. 4. 1946. godine u cjelosti osnažuje. Ostavljeno je groblje Vakufa mekteba u Omerbegovači.⁴⁴ O navedenoj *Odluci* Okružna agrarna komisija Tuzla je obavijestila Sresku agrarnu komisiju Brčko, dostavljajući joj tri primjerka *Odluke* Ministarstva poljoprivrede i stočarstva Bosne i Hercegovine, tražeći da se iste dostave od strane Sreske agrarne komisije muteveliji Vakufa džamije u

⁴¹ AVBD, SNOB, *Dopis Okružne agrarne komisije Tuzla Ministarstvu poljoprivrede i stočarstva*, Arik br. 57/46, od 21. 6. 1946.

⁴² AVBD, SNOB, *Dopis Vakufa džamije u Omerbegovači Ministarstvu poljoprivrede i stočarstva DFJ u Beogradu*, Arik br. 57/46, od 5. 9. 1946. godine.

⁴³ AVBD, SNOB, *Odluka Ministarstva poljoprivrede i stočarstva Bosne i Hercegovine o djelimičnom uvažavanju Žalbe Vakufa džamije u Omerbegovači*, Arik br. 25987/46, od 25. 10. 1946.

⁴⁴ AVBD, SNOB, *Dopis Ministarstva poljoprivrede i stočarstva Okružnoj agrarnoj komisiji Tuzla*, Arik br. 25987/46, od 23. 10. 1946. godine.

Omerbegovači. Isto tako, navedeno je da se zemljišno knjižni uložak br. 12. i 15, katastarske opštine Omerbegovača ostavlja groblje u svojini Vakufa mekteba u Omerbegovači.⁴⁵

Nakon toga, Sreski sud u Brčkom – Zemljišno knjižni ured je donio *Zaključak*, kojim je na osnovu *Odluke* Okružne agrarne komisije Tuzla iz 1946. godine i Ministarstva poljoprivrede i stočarstva Bosne i Hercegovine navedene nekretnine Vakufa džamije u Omerbegovači upisuju u A listu u korist Zemljišnog fonda agrarne reforme i kolonizacije Brčko.⁴⁶ Dalja sudbina navedene ekspropisane zemlje Vakufa džamije u Omerbegovači riješena je na način da je Sreski sud u Brčkom-Zemljišno knjižni ured donio *Zaključak* o upisu prava vlasništva u novom zemljišno knjižnom ulošku u korist agrarnih interesenata, njih 9, koji su dobili zemlju Vakufa džamije u Omerbegovači.⁴⁷ Na ovaj način, vakuf džamije u Omerbegovači je ostao bez značajne imovine, koja je bila važan izvor egzistencije džamije u Omerbegovači. To je imalo uticaja na dalji njen rad i egzistiranje, a samim tim i na uticaj kod muslimanskog stanovništva, koje je na određen način bilo pod pritiskom nove vlasti, te se sve manje davala podrška džamiji i Islamskoj zajednici.

Ova dva primjera vezana za uzurpaciju vakufa džamija u Brezovom Polju i Omerbegovači najbolje pokazuju kakav je odnos prema Islamskoj zajednici imala naova vlast, uspostavljena u Bosni i Hercegovini nakon Drugog svjetskog rata. Provedeni procesi kojima je oduzimana imovina Islamskoj zajednici, čime je ona ekonomski značajno oslabila, ostavila je dubog traga na ukupan njen status u društvu. Postupak komunističke vlasti je jedinstven kad su vakufi u pitanju, jer sa njim uspostavom po prvi put je izvršen udar i uzurpacija vakufske imovine.

Zaključak

Neposredno nakon Drugog svjetskog rata i uspostave komunističke vlasti, došlo je do velikih promjena u društvenim i privrednim odnosima u zemlji. Tome su predhodili brojni društveno-politički i privredni procesi. Do promjena je došlo u sferi imovisko-vlasničkih odnosa. Na udaru su se posebno našli zemljišni posjedi veleposjednika, preduzeća i banaka, vjerskih zajednica, državnih neprijatelja i dr. Promjena vlasništva nad zemljišnim posjedima izvršena je agrarnom reformom od 1945. do 1948. godine, ali i drugim procesima poput: konfiskacije, nacionalizacije i arondacije zemljišta. Na udaru mjera nove komunističke vlasti u Bosni i Hercegovini našla se vakufska imovina Islamske

⁴⁵ AVBD, SNOB, *Dopis Okružne agrarne komisije Tuzla, Sreskoj agrarnoj komisiji Brčko*, Arik br. 57/46, od 4. 11. 1946. godine.

⁴⁶ AVBD, SNOB, *Zaključak Sreskog suda Brčko-Zemljišno knjižni ured*, br. 1016/56, od 6. 11. 1946.

⁴⁷ AVBD, SNOB, *Zaključak Sreskog suda Brčko-Zemljišno knjižni ured*, br. dn. 800/58, od 8. 4. 1958.

zajednice, a posebno vakufski zemljišni posjedi. *Zakonom o agrarnoj reformi i kolonizaciji* predviđena uzurpacija zemljišnih posjeda vjerskih institucija iznad 10 ha. Proces uzurpacije zemljišnih posjeda vjerskih institucija vršen je putem eksproprijacije zemlje i uvrštavanjem iste u zemljišni fond. Zemlja iz zemljišnog fonda se dodjeljivala siromašnim seljacima i bezemljašima te posebno državnom poljoprivrednom sektoru. Tako je bilo i na području sreza Brčkog, gdje je vakufska imovina došla pod udar *Zakona o agrarnoj reformi i kolonizacija*. Vakufi Azizije džamije u Brezovom Polju i džamije u Omerbegovači su u najvećoj mjeri uzurpirani i uvršteni u zemljišni fond Sreskog narodnog odbora Brčko. Nezadovoljni odlukama Okružne agrarne komisije u Tuzli, rukovodstvo vakufa i same džematlije, su reagirale, upućujući žalbe višim nadležnim organima. Vakuf džamije Azizije je uputilo Žalbu Ministarstvu poljoprivrede i stočarstva Bosne i Hercegovine, a vakuf džamije u Omerbegovači, pored Ministarstva poljoprivrede i stočarstva Bosne i Hercegovine i Ministarstvu poljoprivrede i stočarstva DFJ, ukazujući na određene nepravilnosti vezane za eksproprijaciju njihove zemlje. Međutim, oba ova ministarstva su u najvećoj mjeri potvrdile i osnažile odluke Okružne agrarne komisije Tuzla, te su ovi vakufi ostali bez najvećeg dijela svoje zemlje. Navedena zemljište nakon što je ušlo u Zemljišni fond, dodijeljeno je agrarnim interesentima na korištenje, kao i za potrebe državnih institucija. Kasnije su agrarni interesenti i država, uzurpiranu vakufsku imovinu upisali kao sopstveno vlasništvo. Uzurpacijom vakufa Azizije džamije u Brezovom Polju i džamije u Omerbegovači iste su značajno ekonomski oslabljenje, što je imalo uticaja na njihov dalji rad i obavljanje vjerske djelatnosti. Na ovaj način, nova komunistička vlast, kršeći temeljna načela raspolaganja i upravljanja vakufskom imovinom, ciljano uzurpirajući istu, težila je svjesnom umanjenju uticaja Islamske zajednice, koji je ista imala u narodu, posebno među vjernicima. Uzurpacijom vakufske imovine, nova vlast je u velikoj mjeri oštetila i ekonomski oslabila Islamsku zajednicu, a zadovoljila interese onih koji su ih u ideloškom smislu podržavali, čimje je stvarala povovoljnije uslove ka ateiziranju društva, a što jo je bio i cilj.

Summary

Immediately after the Second World War and the establishment of communist rule, there were major changes in social and economic relations in the country. This was preceded by numerous socio-political and economic processes. There have been changes in the sphere of property-ownership relations. The land holdings of landlords, companies and banks, religious communities, enemies of the state, etc. were particularly affected. The change of ownership over land holdings was carried out by the agrarian reform from 1945 to 1948, but also by other processes such as: confiscation, nationalization and land consolidation. The measures of the new communist government in Bosnia and Herzegovina were hit by the waqf property of the Islamic Community, and

especially the waqf land holdings. The Law on Agrarian Reform and Colonization envisages the usurpation of land holdings of religious institutions above 10 ha. The process of usurpation of land holdings of religious institutions was carried out through the expropriation of land and its inclusion in the land fund. Land from the land fund was allocated to poor peasants and landless people, and especially to the state agricultural sector. This was also the case in the area of the Brčko district, where waqf property came under the impact of the Law on Agrarian Reform and Colonization. The endowments of the Azizija mosque in Brezovo Polje and the mosque in Omerbegovača were mostly usurped and included in the land fund of the Brčko District People's Committee. Dissatisfied with the decisions of the District Agrarian Commission in Tuzla, the leadership of the endowment and the congregation itself reacted, sending complaints to higher authorities. The waqf of the Azizija mosque sent a complaint to the Ministry of Agriculture and Livestock of Bosnia and Herzegovina, and the waqf of the mosque in Omerbegovača, in addition to the Ministry of Agriculture and Livestock of Bosnia and Herzegovina and the Ministry of Agriculture and Livestock of the SFRY, pointing out certain irregularities related to their country's expropriation. However, both of these ministries largely upheld and strengthened the decisions of the Tuzla District Agrarian Commission, leaving these endowments without most of their property. The said land, after entering the Land Fund, was allocated to agrarian stakeholders for use, as well as for the needs of state institutions. Later, agrarian stakeholders and the state registered the usurped waqf property as their own property. With the usurpation of the endowment of the Azizija mosque in Brezovo Polje and the mosque in Omerbegovača, they are significantly weakened economically, which had an impact on their further work and performance of religious activities. In this way, the new communist government, violating the basic principles of disposal and management of waqf property, purposefully usurping it, sought to consciously reduce the influence of the Islamic Community, which it had among the people, especially among the faithful. By usurping the waqf property, the new government greatly sharpened and economically weakened the Islamic community, and satisfied the interests of those who ideologically supported them, thus creating more favorable conditions for the atheism of society, which was the goal.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Neobjavljeni izvori/Unpublished sources:

1. Arhiv Vlade Brčko Distrikta, fond: Sreski narodni odbor Brčko.

Službeni listovi, novine/ Official papers, newspapers:

1. „Službeni list DFJ“, br. 35/45.
2. „Službeni list DFJ“, br. 36/45.
3. „Službeni list DFJ“, br. 40/45.
4. „Službeni list DFJ“, br. 72/45.
5. „Službeni list DFJ“, br. 62/48.
6. „Sužbeni list NR Bosne i Hercegovine“, br. 2/46.

Knjige/Books:

1. Šabotić Izet, *Tvrda kora i krvave brazde. Agrarna reforma u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1948. godine*, Tuzla 2021.